

ЗА ЕДИН СТОЙНОСТЕН И ПОЛЕЗЕН ТРУД

Георгиева-Тенева, О., 2020. *Литературното образование в гражданска перспектива (VIII – XII клас)*. София: НБУ.

Кирилка Демирева

Неотдавна обществеността у нас реагира (макар и вяло) на съобщение, че учениците от едно училище са преписали романа на Иван Вазов „Под игото“. За съжаление, отзивите, доколкото ги имаше, не бяха еднозначно отрицателни. Редно е да си зададем въпроса какви умения развива такъв тягостен (уверена съм в това) труд. Тъжна е констатацията, че в годините на все по-широкото ни отваряне към света, на утвърдените разнообразни подходи към литературния текст са възможни подобни „образователни“ практики. Но колкото и случайни да са, те заострят вниманието към непрекъснато осъвременяващите се цели и задачи на училищното литературно образование, за което главна е отговорността на учителя. Не е ли самотен той в ролята си на медиатор между научното познание и мисловните нагласи на своите възпитаници?

Отрицателният отговор на въпроса намира своите основания в нормативните документи на МОН, представящи ключовите компетентности, които следва да формира литературното образование. Но един аспект от неговите формиращи цели, а именно постигане на граждански компетентности, все още е неовладяна територия в теоретико-практически план.

Сериозен опит да се запълни тази празнота, е книгата на Огняна Георгиева-Тенева, „Литературното образование в гражданска перспектива (VIII – XII клас)“.

Трудът е адресиран преди всичко към преподавателите по български език и литература в горен курс, но представлява интерес и за широк кръг читатели, изкушени от хуманитарното познание. Книгата идва, за да отговори на една отдавнашна потребност на литературното образование в средното училище, а именно – от работещи идеи за формиране на гражданско поведение. Както е посочено в анотацията, тя е „първото обхватно изследване на възможностите чрез литературното образование да се постигнат граждански компетентности“. Именно проучването и анализирането на тези възможности на общо-образователната подготовка по литература в гимназиалната степен авторката сочи като предмет на своето изследване.

Трудът е резултат от продължително практическо наблюдение, пречупено през водещи теоретични постановки за гражданското образование и възпитание. Изложението е разположено в пет глави, в които се изясняват:

- състоянието на проблема в Европа, САЩ и у нас;
- обективно съществуващите възможности за сближаване на литературната и гражданската комуникация;
- литературата като източник на гражданско знание и възможност за гражданско възпитание;
- възможностите на литературното образование да формира критическо мислене;
- художествените текстове в контекста на образователния концепт *отношение* при съблюдаване на естетическия критерий.

Обобщено представените аспекти на изследването са подкрепени от множество теоретични постановки, както и от практически аналитични подходи в духа на интерпретираната тема.

Трудът разкрива завидната информираност на авторката за състоянието на гражданското образование в страните от Европейския съюз и САЩ. Фактологията не присъства самоцелно, а като необходим контекст, в който се очертават проблемите в родното образование, в частност в литературното. Важен е изводът, че обвързаността на социокултурните компетентности с литературните компетентности в нормативните документи практически не води до удовлетворяващи резултати, тъй като не се използват пълноценно възможностите на „отвореното четене“. Пространното анализиране на състоянието на проблема в съвременното българско училище отваря хоризонтите на изследването не само в теоретичен, но и в практико-приложен план. Авторката се опира на обективната информация от анкети, която очертава ролята на субектите в процеса на формиране на граждански компетентности – учителите и учениците. Пространно се изяснява кой днес е „активният ученик“ и как може да бъде постигната индивидуалната изява при осмисляне на художествените значения. Ролите на ученика и на учителя са обгледани многоаспектно и в перспективата на „литературния дискурс като източник на гражданско зна-

ние“ за преодоляване на съществуващите стереотипи и насочване към „активното, конструктивно участие в публичния живот“.

Навлизайки в научното повествование, читателят ще си изясни и уточни, на първо място, система от понятия от теоретико-приложно значение. Изяснено е значението на *гражданин*, *гражданственост*, *демокрация*, *гражданско общество*, *гражданско образование*. Тук е редно да посочим, че същите понятия стоят на вниманието и на предмета *гражданско образование*, въведен отскоро в XI клас. Но възниква въпросът дали учениците в тази възраст вече не са подвластни на една стихийно изградена ценностна система и какво би променил учебният предмет. Затова намираме за едно от безспорните достойнства на визираното изследване, че проблемите на автономната личност в едно гражданско общество се поставят в контекста на литературния канон (и на произведения извън него) още от VIII клас – първия клас на гимназиалното образование. Погледът към изучаваните литературни творби (и) в гражданска перспектива би изградил представи и нагласи, които предметът *гражданско образование* само ще „закрепи“ по-късно, поставяйки ги в социално-политически контекст.

Когато изтъква ролята на училището като „проводник на демократични ценности“, Огняна Георгиева-Тенева изрично отбелязва, че то не е място за партийни пристрастия, както погрешно и недобросъвестно може да се изтъкува обвързването на литературното образование с гражданските ценности. „Гражданските компетентности чрез литературно образование е нещо различно от политическата употреба на литературата“, твърди авторката и споделя много идеи как практически могат да се избегнат възможните опасности за опорочаване на литературната комуникация. Превръщането на тези идеи в училищна практика би спомогнало за отхвърляне на идеологически стереотипи, на които обществото ни дълго време е било подвластно.

Особено полезна за преподавателите ще бъде онази част от книгата, в която в теоретико-приложен аспект се обсъждат актуални проблеми като: „Власт и лична (не)свобода“, „Държавната власт: своеволия и злоупотреби“, „Анти-тоталитаризмът“, „(Не)възможната свобода“ и др. Проблемите са обсъдени в специален модул „Граждански ценности в литературен образ“, в който са споделени идеи от литературнообразователен и методически аспект. Полезен ориентир за работата на учителя по български език и литература са подробно и задълбочено разгледаните теми за художествения образ като източник на „друго познание“, за металитературния дискурс като източник на гражданско знание, за биографията на писателя и гражданските му позиции и др.

Разглеждайки литературното образование в съотношение с гражданските умения, Огняна Георгиева-Тенева, наред с пространното анализиране на триадата *знания*, *умения* и *отношения*, акцентира върху така актуалното „критическо мислене“, „като предусловие и присъща черта на гражданствеността“. Широко се коментират както постиженията в тази сфера, така и нерешените

проблеми. Като изхожда от аксиомата, че „критическото мислене на ученика е пряко свързано с активната му позиция в образователния процес“, авторката се спира подробно на най-важните мисловни операции от критически тип, които ученикът може да извърши. Поставени в контекста на литературно-образователния дискурс, те са приоритетно анализирани като възможности на устната реч. Отделено е внимание и на аргументативното писане, в частност на есето по граждански проблем. Предложени са и упражнения – резултат от проверен в практиката опит. В хода на изследването се обръща внимание на критическото мислене като интердисциплинарен образователен концепт, като се подчертава, че формирането на способност за критическо мислене чрез литературното образование излиза извън предметните рамки, т.е. това е задача с общообразователна значимост.

Идеите са богато подкрепени от фактическото знание. В книгата изобилстват позовавания на литературни произведения и автори от родната и чуждестранната литература, в това число английска, френска, немска, италианска, испанска и руска, които илюстрират изводите от гледна точка на гражданските идеи. Посочени са и възможностите на жанровия поглед към литературата, на литературната теория и критика.

В последната глава на изследването се разглеждат гражданските ценности в художествената литература от образователен, естетически и методически аспект. Тук акцент получава концептът *отношение*. Допускайки възможната едностранчивост при практическата реализация на идеите за изграждане на граждански ценности у личността, авторката настоява за съблюдаване на естетическия критерий, както и за постигане и запазване на природата на естетическото удоволствие в контекста на „гражданските“ цели. Задачите биха се постигнали, убеждава ни тя, ако обект на литературната комуникация са не само програмните произведения, но и други, посочени от самите ученици и удовлетворяващи читателските им интереси – нещо, което програмата в XI и в XII клас позволява. В този смисъл, намереният баланс между класически и съвременни творби също е една от възможностите за формиране на критическо мислене, за възприемане на „текстовете като мрежа от взаимни връзки, включително и граждански“.

Гражданските ценности са обект на внимание и на други предмети в средното училище, особено много на обучението по чужди езици. Този факт стои на вниманието на авторката, като се посочват възможности за прокарване на междупредметни връзки. Така изучаването на литературата в аспекта на гражданските ценности може да се съотнесе успешно с различни художествени произведения, четени на чужд език, с философския дискурс, с предмета история и цивилизации, с изобразителното изкуство, музиката и др.

В приложение към основния текст са включени като илюстративен материал авторски произведения, доминиращо с мемоарно-публицистичен характер,

осветляващи „тъмните“ практики от времето на „безгражданственост“ в България. Ограниченият подбор на автори и творби (което се обяснява и с ограниченото книжно пространство) обаче подсказва идеята за последващ труд (може би хрестоматия с проблемно-тематични анализи), в който да се интерпретират творби с характерни художествени похвати, чрез които се заявява гражданска позиция по време на и въпреки тоталитарната политическата система.

Проблемът за формиране на граждански компетентности не стои от днес в родното ни образование. Но въпросът КАК не е намерил своите отговори. Те могат да бъдат широкоаспектни. Към много от тях пространно, рационално и компетентно ни води книгата на Огняна Георгиева-Тенева. Текстът помага да се осмисли близостта между литературната и гражданската комуникация и фигурата на активния ученик в нея; да се открият пътища за формиране на граждански умения чрез литературното образование, като се развива критическото мислене посредством съвременни образователни стратегии; да се открият гражданските ценности в художествената литература и т.н.

Книгата на Огняна Георгиева-Тенева „Литературното образование в гражданска перспектива (VIII – XII клас)“ е сериозен труд, монография, където си дават среща интелектът, дълбокото теоретично осмисляне на материята и визията за литературна комуникация със значима, формираща личността цел.

Ерудицията на авторката е безспорна и респектираща. Книгата е труд, в който е споделен ценен теоретичен и практически опит. На учителя по литература му предстои среща с една стойностна и много полезна книга. Тя ще удовлетвори и интереса на всеки хуманитарист, за когото гражданското поведение не е фикция, а дневен ред на оцеляването ни като общество.

FOR A VALUABLE AND USEFUL WORK

Georgieva-Teneva, O., 2020. *Literary education in a civic perspective (VIII – XII grade)*. Sofia: NBU.

✉ **Kirilka Demireva**
Bulgaria
E-mail: demirevak@mail.bg